

Antropoloji Sözlüğü

KUDRET EMİROĞLU
SUAVİ AYDIN

Islık Yayınları: 78
Bilimsel Kitaplar Serisi: 33

Antropoloji Sözlüğü
Kudret Emiroğlu
Suavi Aydın

ISBN 978-605-9018-81-4

Genel Yayın Yönetmeni
Fahri Özdemir

Ediör
Faris Kuseyri

Son Okuma
Efrahim Nevzat

Kapak Tasarımı
Ayhan Duman

Kapak Resmi
Ali Kotan

© Islık Yayınları, 2020, İstanbul
(Bütün hakları saklıdır)

Birinci Baskı: Islık Yayınları, Eylül 2020, İstanbul

Dizgi
Ayhan Duman
Efdal Basan

Baskı ve Cilt
Metro Matbaacılık Ltd. Şti. Yahya Kemal Beyatlı Caddesi,
No: 94 Begos 3. Bölge Buca / İzmir

Islık Yayınları
Emniyetevler Mahallesi, Otügen Sokak, No: 4 / B
4. Levent / İstanbul

YAZARLAR VE RUMUZLARI

Haydar Akın [H. Ak.]

Elif Akşit [E. A.]

Hanife Aliefendiođlu [H. Al.] - Dođu Akdeniz Üniversitesi Kuzey Kıbrıs

Nefize Ezgi Altınışik [N. E. A.] - Ostrava Üniversitesi ve Hacettepe
Üniversitesi

Nimet Altıntaş [N. A.]

N. Serpil Altuntek [N. S. A.]

Derya Atamtürk [D. A.] - İstanbul Üniversitesi

Tayfun Atay [T. A.] - Okan Üniversitesi

Suavi Aydın [S. A.] - Hacettepe Üniversitesi

Aksu Bora [A. B.]

Başak Boz [B. B.] - Trakya Üniversitesi Edirne

Aslı Köksal Budak [A. K. B.] - MEB Yedikule Anadolu Lisesi

Ali Metin Büyükkarakaya [A. M. B.] - Hacettepe Üniversitesi

F. Arzu Demirel [F. A. D.] - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Çağdaş Demren [Ç. D.] - Cumhuriyet Üniversitesi

İzzet Duyar [İ. D.] - İstanbul Üniversitesi

Kudret Emiroğlu [K. E.]

Gürbüz Erginer [G. E.] (1945-2009)

Ayhan Ersoy [A. E.] (1962-2014)

Erhan G. Ersoy [E. G. E.]

Hatice Şule Gelibolu [H. Ş. G.] - Hacettepe Üniversitesi

Ahmet Kerim Gültekin [A. K. G.] - Leipzig Üniversitesi
Şengül İnce [Ş. İ.] - Hacettepe Üniversitesi
Elif Kanca [E. K.] - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Melike Kaplan [M. K.] - Ankara Üniversitesi
Pınar Kasapoğlu [P. K.] - Ankara Üniversitesi
Ferhat Kaya [F. K.] - Helsinki Üniversitesi
M. Muhtar Kutlu [M. M. K.] - Ankara Üniversitesi
Bilgen Morsünbül [B. M.] - Ankara Üniversitesi
Hasan Münüsoğlu [H. M.] - Ankara Üniversitesi
Z. Nilüfer Nahya [N. N.] - Erciyes Üniversitesi
Murat Okan [M. O.]
Özhan Önder [Ö. Ö.]
Saim Örnek [S. Ör.] - Erciyes Üniversitesi
Metin Özbek [M. Ö.]
Sibel Özbudun [S. Ö.]
Kameray Özdemir [K. Ö.] - Hacettepe Üniversitesi
E. Barış Özener [E. B. Ö.] - İstanbul Üniversitesi
Abdurrahim Özmen [A. Ö.] - Dicle Üniversitesi
Ergi Deniz Özsoy [E. D. Ö.] - Hacettepe Üniversitesi
Emek Çaylı Rahte [E. Ç. R.] - Hacettepe Üniversitesi
Gülsüm Depeli Sevinç [G. D. S.] - Hacettepe Üniversitesi
Alper Sezener [A. S.] - Sosyal Etki Değerlendirme Derneği
Çakır Ceyhan Suvari [C. S.]
Serdar Şengül [S. Ş.]
Ozan Uştuk [O. U.] - İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Gülfem Uysal [G. U.] - Hacettepe Üniversitesi
Handan Üstündağ [H. Ü.] - Anadolu Üniversitesi

konu olan bir gün olduğu bilinmektedir. Kaynaklar, İyd-i Kürdî olarak 31 Ağustos'ta İran'ın bazı bölgelerinde Nevruz kutlamaları yapıldığını bildirmektedirler. İran'da Demirci Kava'nın Nevruz'un başkahramanı haline gelişinin, bu geleneğin bulunduğu İran Kürd bölgelerindeki propaganda çalışmalarından olmak üzere İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin eseri olduğu anlaşılmaktadır.

Adından mesleğine kadar mitolojik öğeleri barındıran ve evrensel kategorilerle uyum içinde bulunan Kava'ya ait inançların yaygınlığı ve arkasındaki tarihsel öykünün araştırılıp yorumlanması konunun uzmanlarınca yapılmalıdır. Türkiye'de 90'lı yılların başında Nevruz krizi yaşanmış, Nevruz'un Türk veya Kürd bayramı olarak kutlanması bir güç çatışması alanı haline gelmiştir. 1991 yılında Nevruz resmî törenler yanında korsan gösterilerle kutlanmış, Nevruz'un resmî çerçevede içinde kutlanması kararıyla 1992 yılında İstanbul'da helikopterlerle 50 bin adet Türk Ergenekon Bayramı broşürü atılması ve Kültür Bakanlığının Nevruz'un kutlanması için valiliklere yazı yazması kararlaştırılmıştır. Bu yıl Nevruz kutlamalarında iki günde 57 kişi ölmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Türkî cumhuriyetlerde de halk bayramı olan ve Ortadoğu'dan daha uzun süreler kutlanmakta olan nevrüz resmî tatil, bayram haline getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile bu cumhuriyetlerin kurduğu ortak örgütlenmeler çerçevesinde nevrüz Ergenekon Bayramı olarak kutlanmakta, Nevruz Uluslararası Bilgi Şoleni düzenlenmektedir. [K. E.]

ninni Bebeklerinin ya da küçük yaştaki çocuklarının uyumasını sağlamak, onları sakinleştirmek amacıyla anneler ya da ailenin kadın büyükleri tarafından, yumu-

şak, sakin bir ses tonu, kalıplaşmış yavaş bir ezgi ve ritmik hareketler eşliğinde, genellikle mani türündeki dörtlüklerle ya da annenin bebeğine özel sözlerle doğaçlama olarak yalın bir dille söylediği geleneksel yaratılardır. Bazı ninnilerin yalnızca bebeği uyutmak amacıyla değil, onları uyandırırken ya da uyanırken oynatıp eğlendirirken de söylendiği görülmektedir.

Kültürel evrensel olarak niteleyebileceğimiz ninniler, İngilizcede "lullaby", Almanca "wiegenlied", Fransızca "berceuse", İtalyanca "ninna, ninne, nenia", Latince "lenes nenice, noenia", Yunanca "nannarismata, nani", Rusça "yan-kanye", Arnavutça "nina" ve Bulgarca "nanni" olarak adlandırılırlar. Özellikle Batı kültürlerindeki ninnilerin içerik ve yapısal benzerliklerine ek olarak, nakarat kısımlarında da "loo-loo, lalla, lullay, nina-nanna, bo-bo, do-do" gibi ses benzerliklerine rastlanır.

Farklı kültürlerle ait ninniler karşılaştırıldığında, yüksek tını, daha düşük hız ve karakteristik tonlamalar gibi benzer özelliklere sahip oldukları görülür. Temaların benzerlikleri, aynı iç ve sosyal koşullara, insanın özdeş hislerine ve deneyimlerine bağlıdır. Tüm ninniler, iyi hisler, sıcaklık, samimiyet, sevgi ve bebek için daha iyi bir geleceğe sahip olmak için dualar ile doludur. Huzur içinde, sessiz bir ortam yaratarak ninniler ile bebeğin güvenliğinin melekler, azizler ve kutsal ruhlar tarafından sağlandığına inanılmaktadır. Ayrıca, farklı kültürlerle ait ninniler, kendi kültürel kodlarına, uluslarının felsefesine ve hayata bakış açlarına sahiptir ve çocuğun ilk temas yaşayacağı ana dilinin yapı özelliklerini içerir ve yansıtırlar (Brakeley 1950: 653; Hawes 1974: 2-3).

Türkçeye ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte, ninni kelimesi XI. yüzyılda “balu balu” şeklinde *Divanü Lügat-it Türk*'de yer aldığı bilinmektedir. Anadolu'da karşımıza “nen, nenni, nina, ela” gibi söylenişlerle çıkabilen ninni kelimesi için Türk lehçelerinde, “layla, laylay, elle, nene, eldiy, beşik cırı (yırı), leyle, layle, leyley, hövdü, ayya, nanıy” terimleri kullanılmaktadır. Ayrıca, aynı kökten türeyen ve ninni söylemek anlamına gelen “nenni çalmak, nenni söylemek, nenni demek, ninni çağırmaq, nen eylemek, nennen demek” ve Yörükler arasında yaygın olan “nenni çekmek” gibi tamlamalara da rastlanmaktadır.

Genellikle mani şeklindeki 7 8 hece sayılı dörtlüklerden oluşan ninnilerin son dizelelerinde nakarat özelliği gösteren “eeee”, “e bebeğim eee”, “puşş puşşş”, “hmmmm”, “huu huu”, “kışşş kışşş”, “ninni ninni”, “ninni yavruma (oğlu/kızıma) ninni” gibi ses ve sözler tekrarlanır. Kimi zaman da “dandini dandini dastana” gibi anlamsız sözcükler yer alır. Çoğunlukla kafiyeye düzeni “a-a-b-b” şeklindedir.

Bazı araştırmacılar tarafından türkü anlatı türünün alt başlığı olarak da sınıflandırılan, “beşik türküleri” ya da “bebek türküleri” olarak da karşımıza çıkan ninnilerin temel konusunu çocuk ve çocukla ilgili sağlıklı doğum sevinci, fiziki güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler ve dualar teşkil eder.

Ninnilerin kalıplaşmış, herkes tarafından bilinen melodileri bulunmaktadır. Bu sebeple, ninni söyleyen kişiler geleneksel anonim ninnilerin yanı sıra, kimi türküleri veya doğaçlama sözleri de ninni makamına uydurarak söyleyebilirler. Söylenen her ninniye o bebeğe özel sözler

eklenebilir veya çıkarılabilir. Bu da ninni türünün performans açısından türkülere göre doğaçlamaya daha elverişli olduğunu gösterir.

Ninniler annelerinin sesinden bebeğin anadiline ve içinde doğduğu kültürene dair bilgileri aldığı ilk ürünlerdendir. Sade bir dille ve seçme kelimelerle söylenen, son derece arı ve duru biçimsel yapıya sahip olan ninnilerin içinde barındırdıkları kültürel değerler, kültürleme sürecinde annelerin bebeklerine söyledikleri ninnilerle aktarılmakta, böylelikle bu değerlerin aktarımı sağlanmaktadır. Bebekleri uyutmak, sakinleştirmek ya da eğlendirmek gibi herkes tarafından kabul görmüş ninnilerin açık işlevlerinin yanında, olumlu gizli işlevleri de bulunmaktadır: Ninnilerin önemli bir yönü de onun aracılığıyla annelerin başka türlü dile getiremedikleri duygu ve düşüncelerini daha rahat aktarmaları, böylece psikolojik olarak da rahatlamalarıdır. Ninniler anne-bebek arasındaki fiziksel ve manevi bağların güçlenmesine, güven duygusunun gelişmesine, iletişimin temelini oluşturan dil yeteneğinin, sanat ve estetik algılarının gelişmesine de katkıda bulunur. Ayrıca ninniler, psikolojik bağlamda rahatlatıcı, güven verici, telkin edici, motive edici ve caydırıcıdır; biyolojik olarak büyümeyi kolaylaştırır; tıbbi manada bazı rahatsızlıkları engelleyicidir; eğitim açısından çocuğun sosyalleşmesine ve çok yönlü olarak eğitilmesine katkıda bulunur; sanat ve edebiyat anlamında estetik yetiyi geliştirir; sözlü ve sözsüz iletişimi geliştirir; dinî bağlamda inancı geliştirir (Karakaya 2004: 56-57).

Kaynaklar: BORATAV, Pertev Naili (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Y.; BRAKELEY, Theresa C. (1950), “Lullaby”, *Standard Dictionary of Folklore, Myth and Legend*,

ed. Maria Leach, II, 653-654; ÇELEBİOĞLU, Âmil (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul: Kitabevi Y.; ELÇİN, Şükrü (1993), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Y.; HAWES, B. L. (1974), "Folksongs and Function: Some Thoughts on the American Lullaby", *The Journal of American Folklore*, S. 87, Nö. 344, 140-148; KARAKAYA, Yılmaz (2004), "Göstergebilimsel Açıdan Ninniler", *Milli Folklor*, 61: 44-58; KASAPOĞLU Akyol, Pınar (2014), "Kültürel Değişme ve Teknolojinin Etkisiyle Şekillenen Günümüz Ninnileri ve Ninni Dinletme Geleceği", *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (69), 127-142; KASAPOĞLU Akyol, Pınar (2017), "From Tradition to the Future Universal Language of Love: Lullabies", *Recent Developments in Arts*, (Zbigniew Bialas / Hasan Aslan / Mehmet Ali Icbay / Hasan Arslan (ed.)), International Association of Social Science Research (IASSR), ISBN 978-83-943963-6-7 (E-book), 163-173; KAYA, Doğan (1998), "Ninni", *Pertev Naili Boratav'a Armağan*, haz. Metin Turan, Ankara. [P. K.]

Nogaylar Kırım Tatarları gibi, Rusların Karadeniz kıyılarına inmeleriyle birlikte, 1783 yılından itibaren göç etmeye başlayan, Osmanlı topraklarına doğru göçü 1853-56 Kırım Savaşı, Rusların 1859-1864 yılları arasında Kafkasya'yı işgali ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşıyla süren **Türkî** topluluk. Tarihsel yerleşim alanları yaygın olarak Don ve Kuban nehirleri arasındaki bölge olmakla birlikte, Kırım ve Astrahan'a da yayılmışlardır. İlk göçler, tıpkı Kırım Tatarları gibi, Dobruca'ya olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Dobruca'nın da Rusya tarafından işgal edilmesiyle, buradaki Nogaylar kitleler halinde Anadolu'ya göç etmiş ve büyük bölümü Çukurova ve çevresine yerleştirilmiştir. Bu yerleşimin dışında bilinen, Şereflikoçhisar'da (Ankara) 3, Nurdagi'nda (Gaziantep) 1, Akşehir'de (Konya) 14, Kulu'da (Konya) 4, Yıldız-

li'nde (Sivas) 1, Turhal'da (Tokat) 14 Nogay köyü vardır. Nogayların konuştuğu dil; Kazakça ve Kırgızca gibi, Türk dillerinin Aral-Hazar grubuna mensuptur. Ancak Dobruca'daki birlikte yaşam, dillerinin Kırım Tatarcası yönünde değişmesine yol açmıştır. Tamamı Sünni Müslümandır. Nogaylar arasında üç aşiret bilinmektedir. Bu aşiretler Cemboyluklar (Cambuluklar), Cetsanlar (Yedisanlar) ve Yediçukullardır (Yetiçukullar).

Kaynak: ANDREWS, Peter Alford (ed) (1989), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Weisbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag; ALPARGU, Mehmet (1996), *Diünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi. [S. A.]

nomotetik yaklaşım Yasa koymaya ya da genelin bilgisine ulaşmaya çalışan bilim yaklaşımı. Antropolojide kültürel materyalist yaklaşım, bu yolu izler. Bkz. **idyografik yaklaşım**. [S. Ö.]

nordik ırkı XIX. yüzyıl antropolojisinin sahte bilimi ırkçı sınıflandırmasına göre İskandinav Yarımadası'nın büyük bir bölümü, Baltık ve Kuzey Denizi çevresi, İskoçya'nın kuzey ve batısındaki adacıklar, Nordiklerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafi bölgelerdir. Ayrıca, onları Fransa'nın kuzeybatısında, Kuzey Amerika'da Avustralya'da ve Güney Afrika'da da görüyoruz (XVI. yüzyıldan itibaren başlayan sömürgecilik hareketlerine bağlı olarak).

Birçok Kuzey Avrupa etnik toplulukların içeren Nordikleri, bazı fizik antropologlar haksız yere "Germen ırkı" diye adlandırarak ideolojik bir görünüme büründürmek istemişlerdir.

Nordik grubun en belirgin özellikleri arasında uzun boy (ortalama 1.73), ge-